

MANIR QURIBA

BİR ÖSR BOYUNCA ÖNİSTAN-AZƏRBAYCAN MÜNAŞİBATLARI

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde
yapılmıştır.

Tariix elmleri üzrə felsəfə doktoru Məhriban Qarabovun "Bir əsr boyunca Ermenistan-Azərbaycan münasibətlərinin (Birinci Dünya Müharibəsi sonlarından günümüzdək)" (2015) sanballı tədqiqatı əsərində i Dördüncü Dünya Müharibəsinin sonlarından günümüzdək olan dövr arzində Ermenistan-Azərbaycan münasibətlərindən bahs edilir. Ermenistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixine nézer salırmış ve Sovetlər Birlüyü dövründə her ikisi arasında olan sosial-iqtisadi əlaqələr elmī-statistik göstəricilərle əks olunur.

Əsərin mezzmununu ehtiva edən giriş hissəsinə oxuculara təqdim edirik.

*Əsərin məzmununu enti və
hissəsini oxoculara təqdim edirik.*

(əvvəli 21 və 22 avqust tarixli
sayılarımızda)

Ermeni dasnakları şansos, blederde
azərbaycanlı türk shalının qırılmışlığı
satılıyordırlar. Dasnak hökməti qonşu
respublikasına və xalqara qərizə ilidil-
alan il əvvəl çıxırdı. Ermenilər 1919-cu
ilə Türkiyən şərq yollarına qərizə ilidil-
alan il əvvəl çıxırdılar. Hovanesyan qeyd
edirdi ki, "yəsadılın erazilərin hamdanla
emrənlər aqliqda qaldığı və shalının 30 və
ya 50 faiziñin antq olmadığı təqib emrə-
ni problemi həmçinin sadəcə çətin olmuş-
dur."

Göründüğü gibi, daşnak hükümeti Qazax bölgesinde hanımı öz siyaset ileがらnilenmeyibilmən, qeyri-sabitlik ocağına çevirilər, qosunçular üçün dələm problemləri yaradılsın. Ermanı daşnakları 1918-ci ilin martında avşarlınlara qarşı soyqırımla törətləndirər, vətən Andronikin destələri Zangazur, Naxçıvan və Qarabağda, Şəumyanın qüvvələri isə sovet, bolşevik maskasından, Leninin Qazaxzadə, salahlıyyəti nümayandaları kimi Bakıda və etraf rayonlarda Azerbaycanlı elahlınlı sistemli və total qaydada qırıngılları teşkil etdirərlər zaman onlar bir-birinə silahlar saxlamışdır.

Azərbaycan Tələk Cumhuriyyəti Azərbaycanın bütün ərazilisini respublikanın ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edir və burada siyasi həkimiyətin ənqarəsi edilməsinə çalışırı. Azərbaycan hökuməti yanmış vəzifəyini nəzərə alaraq, 1919-cu ilin yayında Şuşa, Cəvansığ, Çəbrayı və Zəngəzur ərazilərinə atəş edən Qarabağ general-qubernatorluğunun yaradı. Qarabağ general-qubernatorluğu burada şübhə yaradılmışdır. 1919-cu ildən qütbətiyyət tədbirləri görmədi. 1920-ci ilin aprelində XI sovet orduzu əsasında Ərmenistan'dan 1922-1936-ci illərdə Zaqafqaziya Federasiyasının tərkibində xüsusilə digər respublikalar kimi Azərbaycanın iddialı imkanları hesabına inkişaf etməye başlıdı. Təsəudi deyil ki, mərkəzin ayrı-seçkilik siyasi neticəsinə Ermenistan Respublikasının bödücəsi XX asırın 20-30-cu illərində olduğuna artırılmışdı. Belə ki, 1923-1924-cü maliyyə ilində Ermenistan SSR-in dövlət bütçəsi 4,5 milyon manat təşkil edirdi. 1940-ci ilde bu rəqəm 508 milyon manatı töbü keçmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini işgal etdikdən sonra Bakıda Azərbaycan sovet XX asırın 20-ci illərində Sovet hökumətinin yuxarı dairələrində rəhbər vəzifələrdə

alısan ermeni memurlarının ve ermeni
erest siyaset yerdan sovet rehberlerinin
cazesile xarici ölkelerden Sovet Ermanis-
tanına 25 min ermeni mühaciri galmıştı.
Onların arasında keçmiş cinayetkar, ün-
üler, daşnaklar da var idi.

Azərbaycanda Sovet dövlətinin qurulmasından sonra Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi (KGB) və Xalq Daxili İşlər Komitəsi (NKVD) yerleşən ermənilər 1937-ci ildə heç bir əsası olmayan delillerlə minlərlə Azərbaycan ziyalısına habs etmiş və əlkəndən düşməni damgası ilə ölüdən surğun etmişdir.

Stalin diktatorluğu sərhədində SSRİ-de

Stalin diktatörlüğü yürüttüğü zaman
yaşayan 100-den çok xalqın heç birina er-
menilerin malik olduğu imtiyazlar verilme-
mişdi. Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı
həyata keçirdikləri soyqırımlar və etnik te-
silciliyələrden

izleme siyaseti XX. yüzyıl 50'lerin ortalarında etibarın Ermenistan'dan azerbaycanlıların deportasyonu ile davam ettileridir. Ermeniler Sov. İKP-MK'nın 10 sentiyabri 1947-ci il tarixli "1948-1950-ci illerde 100.000 azerbaycanlı Ermenistan'dan kırılcılmıştır" daır" qərarın qəbul edilməsinə nail olmuş və bunun neticəsi de 150.000 nəfərdən artıq azerbaycanlıların deşde-baba yurdu olan Ermenistan'dan sərgün etmişlər. Bu sərgün sırasında elverişli şəhərlər, dağ yolların ve çay məsirlərinə qəzəbat azerbaycanlıların ölü-

on minlərlə günahsız azərbaycanlılarının ölməmə səbəb olmuşdur. Bu "köçürmə" ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdiyi soyqırımı siyasetinin tərkib his-

Azerbaycanlıların Ermenistan'ın etrafından deportasyonu prosesi soyu hâkimiyetini ilerlettiğe hâl vaxt dayanımlımadır. Sovyet partisi ve dobbat rübatlaşmalarıyla mühammədçilər tətbum emri mülküllərlərdir ki, onlar elivisər maqamından ve fursatdan istifadə edərək həmşə Azerbaycanın Qarabağ bölgüsündə olan iddiaları reallaşdırmaqla çalışırlar. SSRİ At Səvel Rayasat Heyətinin şəhər olarkən Mıknatış Sovyet rehbəri Xruşçov təklif etmişdi ki, Dağılıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermenistana birləşdirilsin, Xruşçov ona bələ bir cavab vermişdi: "Men bir suka arzında DQMV'ermlərinin Ermanistana 'küçürülüşün' üçün 12 min herbi yug mənini yığramışdım."

Bu siyaset özünün qəti və son mərhələsinə 1988-ci ildə qədm qoydu. Məsələnin təzbiət kənarına buraxılmışdır və açıq-askar fəaliyyətləşkili ona qatıñ çırkındır ki, 1988-ci ilin 11-de Emanstan SSR-in Ararat vadisində Azerbaycan kəndlərinə qabaqcılın hazırlamışlığı silahlı başçının edilmiş, nəticədə orada yaşayışın coxsayı azerbaycanlıları öldürülmiş, evləri dağılmış və nəticədə onlar deðə-bəba yurdundan dördən salılmışdır.

1989-ıñ ilde SSRİ höküməti 40-ci illar da deportasiya maruz qalmış xalqçılar üçün qırılganlıqın barşı haqqında qara qərarı tətbiq etdi. 1948-1953-cü illerde Ermenilərden deportasiya edilmiş azərbaycanlılar hamisə xalqçı siyahısına daxil edilmişdir. XX əsrin sonlarında, Azərbaycan ilmili müstəqilliyini qəzənən qazanma arasından da ermənilərlər Azərbaycan xalqına və onun dövlətliklərinə qarşı qarşılıqlı emalı görülməyə başladı. 1988-ci il fevral ayındakı bağışlaşdırıcı azərbaycanlılarla əməkdaşlığından sonra, Ermenistandan məcburi şəkildə köçürüldü. Ermenilər gününbün aradan qızılıqları və amansız tagħiblari natiqincə

1991’i ile sonrasında Mehri rayonun Nüvədi kənd hissəsinin de qıxmış ilə Ermanlıstanada yaşayan bütün Azərbaycan türkleri mecbur şəkildə Ermanlıstanın sürgün edildi və bur burğınlarında 215 azerbaycanlı amansızcasına qatıldı. Ermanlılar bu məkəri sırasına Dağılıq Qarabağ müharibəsi ile davam etdirdi. O ifratçılığı ilə dünyada misli gölməyən erməni şovinizmi Azərbaycanın yarımçıraq parçası olan Dağılıq Qarabağda, əsasən erməni əhalidən arasında yayılmış başlıdı. Öz havadəşlərindən hər dəstək alınan ermənilər XX əsr sonlarında Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı sırasılı davam etdirildi və on minlərlə azerbaycanlı erməni şovinizminin uğurlu oldu.

26 fevral 1992-ci ilde Azərbaycanın Kələm qəsəbəsi 366-ci sovet mototaksi ilə və erməni orduları tərəfindən işğal edilmişdir. Qəsəbə ehalisinin ekskərsiyatı ermənilərin tərəfindən qətəl yetirildi. Yüzlerə bəzəyən azərbaycanlıların vəhşiliklə qətəl yetirilməsi neynəlxalq hərbi ekspertlər tərəfindən təsdiq edilmişdir. Ölkənin içsəndən yəhudi, uşaq, qadın və yaşlı insanlar da var-

XX asırda ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı hayatı keçirdiyi sözün həqiqi hərəkətindən sonra soyqırım olan 1918-ci ilin mart-Bakı və 1992-ci ilin 26 fevral tarixli əməliyyatları fasiləsi Azərbaycanın öz siyasi tərəfəyini almışdır. 26 mart 1998-ci ilde Heydər Əliyevin 31 mart tarixinin "Soyqırım"ını qeyd edilmişsi haqqında fərman-ı maslakəsi siyasi qiymətlər verilmişdir. Bu fərman-ı maslakəsi atılmış məqsədönlü və en doğru

Heydar Əliyevin "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermenistan SSR erazideki təxni-etiqrət şirkətlərindən küləvi tələb deportasiyası haqqında" 1997-ci 18 dekabr, "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" 1998-ci il 26 mart təxnilərə olan tərəf yaddaşımızdır" qeydiyyatda, işlək asdər Qaçqazda azərbaycanlılar üçün meqəsliyənlər şekilde həyat keçirilən təxni-fəmilyələr, soyqırım siyasiyətin-

ifşa olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Ermənilərin 1918-ci ilin mart ayində

Sovetler Birliği zamanında Azarbavca

na qarşı hayatı keçirilen assimiliyası va təzyiqi. Azərbaycanda milli ideolojiyanın arxa plana keçməsinə seyib olmuşdur. Sovetlər Birliyinin dağılışından sonra milli müstaqilliyini alədə edən Azərbaycan milli döyərlərinə sahib çıxmış, ancaq bəzi sahələrdə hayatı keçirilən siyasetdə əla-qəsizlik seziilmişdir. Bunlardan

1. Azerbaiyancada demokratik miliyolatlı principi 1918-ci ilde elan edilmiş Azerbaiyancı Xalq Cumhuriyyətinə əsaslanırda, Azerbaijanın erazisinin şəhərləri 1991-ci ilde Sovetli Birliyinin parçalanmasından sonra rəsədi dövriyədəki sarhədlər kifayətlənmidiir. Halbuki, Sovetli Birliy zamanında Azərbaycan torpaqlarının 29 000 km² pargası sovet Ermenistanına verilmüşdür. Azərbaycanın Ermenistanla olan torpaqları geri iadəsinə tələb etmə və onunla Birleşmiş Millətlər Təşkilatını qarşama həqqi olmuşdur. Ancaq bu mesalə Azərbaycanda heç bir zaman gündəlik bir təhlükə olmayırdır. Halbuki bu qəbələdən Azərbaycan torpaqlarının iadeyi və ya onların səsi edilənlərinə dəri alınışından sonra qəbələdən əsaslanır.

ve ermeni siyasetinin ifası için bir zikarın
müzvonusunu çevrelecektir.

2. Azerbaycanı erazi bütünlüğüne
tarafıyla yönlülmüş ermeni İşgali binyeşkaq
renəda "Ermanistan-Azerbaycan, Dağılı
Arabag münaqışası" şeklinde ifade edil-
mekdedir. Bu problemin eski mahiyetinde
Ermanistanın Azerbaycan'a qarşı herbi teza-
luzdır. Azerbaycan Ali Mecislinin 26 no-
vember 1991-ci il tarihi qararı ile Azerbay-
canada Dağılı Qaraqabın muxarriyyatlı
statusu lağır olunmuşdur. Günüümüzde Da-
ğılı Qaraqabın heç bir hüquqi statusu ol-
madığı hala Azerbaycan ve Ermanistan
tərəflərlə itibar etməyəcəkleridir.

Ermenistan ile bir sırada tutulmamalı ve bu Ermenistan-Azerbaycan münaqişesi" adlandırılmalıdır.

Azərbaycana qarşı
terbiyeciliyi Azərbaycan tərəfindən
Bakıyarçınan Dağılıq Qarabağ bölgəsi və
şəhərində yerləşmiş yeddi rayonun Ermən-
stan tərəfindən işgal edilmişdir." şeklinde
şərh olunmuşdur. Məsləhətini bu şəkildə
desi Dağılıq Qarabağ tərkibindən olmuş
əməkdaşlıqla Ermənistanın işgalinə
indidilmişsinə zəmin yaradı. Halbuki yu-
ndan gəsterdirdikimizi, Azərbaycanda
Dağılıq Qarabağın müxtəlifliyi statusu
91-ci illi 26 noyabrda leylə olunub və
bu olduğunu təsdiq edildi. Dağılıq Qarabağın
tərkibindən rayonların da Dağılıq Qara-
bağ tərəfindən işgal edilmiş, azərlərə
məsləhətini edirlik. "Azərbaycandan Ermənistan
tərəfindən işgal edilmiş rayonlarının azad
edilməsi" şeklinde təqdim edilməsi dəha-
se deyənən olacaq.